

KS. MICHAŁ KLEMENTOWICZ

INTERTEKSTOWOŚĆ W HOMILII

INTERTEXTUALITY IN HOMILY

A b s t r a c t. Intertextuality can be mentioned as one of the features determining the existence of a text (or lack thereof). Intertextuality means that the text is positioned between other texts. This article presents the issue of intertextuality in the liturgical proclamation of the word of God. In a homily intertextuality has been introduced as a means of preventing the existence of so-called “open text” in the process of actualization of the content of God Revelation (the content of the *Mass Lectionary*). Whereas, in a practice of preaching, intertextuality aims to strengthen the understanding of homily for congregation and support a dialogue between the preacher and the homily recipients.

Key words: homily; intertextuality; interactivity; pragmatic dimension of preaching.

Proces tworzenia (powstawania) utworu wymaga, aby zgodnie z ustawą o prawie autorskim i prawach pokrewnych z dnia 4 lutego 1994 r.¹ miał on określone cechy. Kryteria przytoczonego rozwiązania prawnego uściślają, że utwór spełniać musi trzy faktory. Po pierwsze musi stanowić rezultat pracy człowieka; po drugie obligatoryjnie musi zostać „ustalony w jakiegokolwiek postaci”; po trzecie utwór musi być przejawem działalności twórczej o charakterze indywidualnym. W jaki sposób w tej perspektywie ocenić korzystanie

Ks. dr MICHAŁ KLEMENTOWICZ – adiunkt Katedry Homiletyki w Instytucie Liturgiki i Homiletyki KUL; adres do korespondencji: ul. I. Radziszewskiego 7, 20-039 Lublin; e-mail: hindenburg@wp.pl; ORCID: 0000-0001-5375-7961.

¹ Dz.U. 1994 Nr 24 poz. 83. Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, w <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19940240083/U/D19940083Lj.pdf> [dostęp: 20.06.2019].

w ramach posługi słowa z tekstów innych kaznodziejów? Czy nie jest poważnym naruszeniem spójności sięganie do innych (wygłoszonych lub nie) tekstów homilii i kazań? Sformułowana wątpliwość (mimo pozornie oczywistego rozwiązania) nie może zostać rozstrzygnięta bez zmierzenia się z kryterium, jakim jest podanie klucza prawidłowego posługiwania się normą tzw. intertekstowości, czyli wykorzystania innych tekstów w przygotowywanej wypowiedzi.

Niniejszy artykuł stanowi kolejny z cyklu opracowań dotyczących wykorzystania osiągnięć lingwistyki tekstu w głoszeniu słowa Bożego. Jego celem jest po pierwsze doprecyzowanie terminu „intertekstualność”; po drugie zwrócenie uwagi na wskazane zjawisko, które może (lub nie powinno) być stosowane w posłudze homilijnej – ta kwestia zostanie rozstrzygnięta. Dzięki wymienionym celom możliwe będzie udzielenie odpowiedzi na następujące pytania: co oznacza intertekstowość dla konstruowania homilii? Jakie możliwości lub niebezpieczeństwa związane są z inter-tekstem w posłudze słowa Bożego? Czy możliwe jest przekroczenie granic intertekstowości i jakie są konsekwencje takiego działania? Powyższe cele zostaną zaprezentowane w sposób, który z różnych perspektyw (teologicznej, retorycznej czy wreszcie tekstologicznej) pozwoli na uporządkowanie metodologiczne powyższego zagadnienia.

1. MIĘDZYTEKSTOWOŚĆ JAKO KRYTERIUM GATUNKU

Przywołana we wstępie ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych tworzy konkretne tekstologiczne wymogi. Dwa pierwsze są oczywiste. Należy jednak odnieść się również do trzeciego zalecenia, tzn. homilii jako tekstu o charakterze twórczym, który ma indywidualny charakter. Wobec sformułowanego wymogu można spojrzeć na zjawisko intertekstowości. Należy uznać je nie tylko jako cechę obecną w badaniach nad wypowiedzią, ale również jako zjawisko, które może okazać się niebezpieczne w procesie powstawania tekstu.

Termin „intertekstualność” (ang. *intertextuality*) dotyczy sfery odniesień lub istniejących powiązań tekstowych. Sam termin związany jest z semiotyczną strukturą badań nad językiem. Pojęcie intertekstualności (intertekstowości) zaproponowała w roku 1968 Julia Kristeva². Termin został przyjęty i obecnie jest mocno implementowany w refleksji literaturoznawczej. Analizowane zjawisko wyraźnie wymieniane jest ponadto w badaniach z zakresu lingwistyki

² Zob. J. KRISTEVA, *Séméiotikè. Studia z zakresu semanalizy*, z franc. przeł. T. Stróżyński, Fundacja Terytoria Książki. Słowo/Obraz Terytoria, Gdańsk 2017.

tekstu. Zaliczane jest ono obok spójności, intencjonalności, akceptabilności, informatywności oraz sytuacyjności do wyznaczników tekstowości³. Analizując zjawisko intertekstualności należy wyraźnie podkreślić, że jako cecha nie jest ono zjawiskiem, które może istnieć samoistnie. Trudno również wskazać na uniwersalny przykład lub odniesienie w zakresie inter-tekstu⁴. Intertekstowość jest natomiast własnością, która ze swej natury sytuuje się w przestrzeni innych tekstów. Istniejące powiązania międzytekstowe często mogą warunkować zrozumiałość wypowiedzi (czy to słownej, czy utrwalonej w formie pisanej). Badacze twierdzą, że jako cecha – intertekstowość – może warunkować poziom komunikatywności⁵ lub – jak wolą inni – dialogiczności formułowanego przesłania⁶. Warto ponadto zauważyć, że istnieją różne poziomy intertekstowości. W praktyce analizowane tutaj zjawisko może oznaczać realizację np. konkretnego „wzorca morfologicznego”. Dotyczy to chociażby przynależności do tego samego gatunku literackiego bądź nawiązywania do określonego wzorca⁷, co w przypadku analizy zjawiska w tekstach homilii może mieć istotne znaczenie. Określony charakter odniesień międzytekstowych może bowiem warunkować istnienie tekstu (powstawania tekstu) typowego dla liturgicznego przepowiadania słowa Bożego⁸.

Przyjmując powyższe spostrzeżenia, międzytekstowość, jako zjawisko w badaniach nad tekstem, może mieć znaczenie dla homiletyki materialnej. Jest tak dlatego, że charakterystyczne elementy homilii, jak: aspekt egzystencjalny, didaskaliczny, parenetyczny i mistagogiczny tworzą inter-tekst wobec tekstu biblijnego. Teksty Objawienia determinują międzytekstowość w homilii do tego stopnia, że właściwie poukładane (teksty biblijne *Lekcjonarza*) funkcjonują jako pewien prototekst. Chodzi tutaj o formę tekstu pierwotnego, który jest pewnego rodzaju punktem wyjścia. Taką strukturę należy rozumieć jako pewną „sztancę” – stworzoną strukturę o charakterze wzorcowym⁹. Dotyczy to liturgicznego głoszenia słowa, które umieszczone jest w pewnych

³ Por. A. WILKOŃ, *Spójność i struktura tekstu. Wstęp do lingwistyki tekstu*, Wydawnictwo Universitas, Kraków 2002, s. 30-33.

⁴ Por. *Słownik terminów literackich*, wyd. drugie poszerz. i popr., red. J. Sławiński, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1989, s. 201.

⁵ Por. A. Wilkoń, *Spójność i struktura tekstu*, s. 33.

⁶ Por. M. GŁOWIŃSKI, *O intertekstualności*, „Pamiętnik Literacki” 1986, z. 4, s. 78.

⁷ Por. *Słownik terminów literackich*, s. 201.

⁸ Zob. M. KLEMENTOWICZ, *Homilia jako tekst integralny teologicznie*, w: *Homilia integralna. Studium treści przepowiadania homilijnego*, red. M. Dąbrówka, M. Klementowicz, Wydawnictwo Biblos, Tarnów 2017, s. 9-19.

⁹ Por. A. WILKOŃ, *Spójność i struktura tekstu*, s. 59-60.

ramach. Cezurami dla tekstu są zawarte w *Lekcjonarzu* zharmonizowane ze sobą fragmenty Pisma Świętego wybrane na dany dzień. One dają punkt wyjścia do nawiązań międzytekstowych. Ich ubogaceniem (rozwinieciem) są przede wszystkim przykłady rozbudowanej teologii biblijnej. Chodzi o teksty paralelne (jak w przypadku Ewangelii synoptycznych), ale ponadto perykopy umieszczone w *Lekcjonarzu*, które można wykorzystywać w formie kontekstów biblijnych¹⁰. Ponadto odniesienia międzytekstowe mogą dotyczyć wykorzystania tradycji patrystycznej, wskazania przez głoszącego na nauczanie Magisterium Kościoła oraz odniesienie do współczesnej refleksji teologicznej¹¹. Podsumowując można zauważyć, że wymieniony zbiór komponentów nabudowywanych na przekazie biblijnym (warunkujący go) jest punktem wyjścia dla rozumienia intertekstowości w homilii.

2. LEKCJONARZ JAKO TEKST OTWARTY

Często pojawia się pytanie o kryteria doboru tematycznego przepowiadania. O ile takie pytanie formułują ci, którzy nie ukończyli studiów teologicznych, można oczywiście zrozumieć brak intuicyjnego zrozumienia liturgii. Problem pojawia się, gdy podobne kontrowersje formułują duchowni. Przygotowanie przepowiadania odbywa się według ustalonych kryteriów. *Lekcjonarz* wyznacza ściśle reguły synchronizacji tekstów. Należy wyraźnie podkreślić istniejące różnice pomiędzy wyprowadzeniem znaczeń (przesłania kerygmaticznego) w różnych okresach liturgicznych. Niezależnie jednak od przyjętego klucza łączenia czytań w różnych celebracjach, w pewnym sensie *Lekcjonarz* pozostaje formą „tekstu otwartego”, niepełnego. Oczywiście zawiera on w sobie myśl przesłania kerygmaticznego, co mocno wyakcentowane zostało w *Dyrektorium homiletycznym*. Cóż jednak z tego, że w homilii sformułowane zostanie przesłanie (wymowa) tekstów biblijnych? To dopiero krok pierwszy. To przesłanie należy uszczegółowić w ramach aktualizacji

¹⁰ Struktura kontekstów Pisma Świętego otrzymała w posoborowym *Lekcjonarzu* nowy kontekst. Można określić go jako bliższy, dalszy, ogólny oraz syntagmatyczny. Sięganie do przekazów biblijnych, zaproponowanych w liturgii poprzez wspomniane konteksty, może tworzyć ciekawe powiązania międzytekstowe, które pozwalają na formułowanie interesujących wniosków. Poszerzoną wiedzę na temat poszczególnych kontekstów można znaleźć w pozycji: S. DYK, *Co głosić, aby wierzyli? Studium homiletyczne lekcjonarza mszalnego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013, s. 37-54.

¹¹ Por. D. CHRZANOWSKI, *Zrozumieć kerymat. Treści didaskaliczne przepowiadania homilijnego*, w: *Homilia integralna*, s. 97-99.

antropologicznej, czyli zgodnie z zamysłem tekstologicznym włączyć do homilii lub kazania wyraźne wątki antropologiczne, które są innymi formami tekstów. Pozwoli to na przekaz pełni znaczeń, wyznaczenie wyraźnego adresata czy wreszcie osiągnięcie zakresu perswazyjnego głoszonego słowa.

Powyższe wskazanie można zobrazować przykładem. W tym celu można wybrać popularny w roku liturgicznym temat kerygmaticzny: „Jezus jest źródłem życia” lub inny „Chrystus dokonuje duchowego uzdrowienia”. Sformułowanie homilii w oparciu o takie przesłanie jest nie do przyjęcia ze względu na maksymalny poziom ogólności. Taki tekst głoszonego słowa w oparciu o wymienione zagadnienia pozostałby tekstem otwartym, niepełnym. Wymienione tutaj kryterium otwartości (niepełności) sprawia, że dla wielu badaczy taka kategoria formułowania treści (w spojrzeniu tekstologicznym) wyklucza nawet możliwość mówienia o tekście jako takim¹². W przytoczonych zagadnieniach kerygmaticznych brakuje *stricte* odniesienia antropologicznego. Dzięki niemu pierwszy temat mógłby brzmieć „Jezus jest źródłem życia dla człowieka uwikłanego w nałogi, który w Wielkim Poście świadomie podejmuje walkę ze swoim uzależnieniem”. Tak rozbudowany temat w zamysle homilisty otrzyma wyraźne odniesienie do problemu (zagadnienia), które towarzyszy odbiorcy. Da to przykładowo głoszącemu możliwość włączenia do kazania konkretnego przykładu walki z uzależnieniem. Pozwoli to na krytyczne omówienie zagadnienia w perspektywie realnych zniewoleń, jakie towarzyszą współczesnemu człowiekowi. Dzięki temu jeszcze bardziej doprecyzowany temat pozwoli na podjęcie zagadnienia uzależnienia od chociażby telefonu komórkowego czy chorobliwego uwikłania w korzystanie z serwerów społecznościowych. Można zauważyć, że im precyzyjniej, tym lepiej. A jest to możliwe dzięki jak najbardziej uszczegółowionej formie tekstu. Obok komponentu antropologicznego wątek biblijny, zaczerpnięty z *Lekcjonarza*, daje szansę na aplikowanie tzw. pogłębienia teologicznego. W aspekcie nałogów można nawiązać np. do nauczania w tym zakresie św. Jana Chryzostoma¹³. Będzie to kolejny wątek intertekstologiczny. Dalszym krokiem będzie sformułowanie parenezy (wezwania moralnego), np. w oparciu o nauczanie *Katechizmu Kościoła Katolickiego*. Ostatnim z możliwych wątków w ramach inter-tekstu będzie wprowadzenie do homilii komponentu mi-

¹² Por. T. DOBRZYŃSKA, *Tekst. Próba syntezy*, „Pamiętnik Literacki. Czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej” 82(1991), nr 2, s. 158.

¹³ Por. A. OLIYNYK, *Συγκρατα β̄σις τ̄ο φᾱνο̄ μ̄ενον*. *Interpretacja reguł kaznodziejskich św. Jana Chryzostoma w pismach Anthony’ego Coniarisa jako przykład współczesnej homiletyki prawosławnej*, Wydawnictwo Homo Dei, Kraków 2013, s. 97-108.

stagogiczno-liturgicznego, np. nawiązując do Chrystusa, który w Komunii św. umacnia człowieka w walce ze słabościami. Włączanie innych tekstów da konkretne wyniki w postaci precyzyjnego przekazu, który nie będzie już strukturą otwartą, a przez to niepełną. Stanie się natomiast przykładem homilii, w którym poprawnie aplikowane są inne teksty.

3. OD INTERTEKSTOWOŚCI DO INTERAKCYJNOŚCI

Posługiwanie się narzędziem, jakim jest umieszczanie tekstów w kryterium obecności innych znaków (teksty nabudowane na przekaz biblijny), mimo wielu zalet, takich jak ubogacenie komunikatu czy spełnienie kryteriów tekstu teologicznie integralnego¹⁴, musi mieć jednak swój cel nadrzędny. W podejściu pragmatycznym do tekstu tym celem jest jego interakcyjność. Świat słuchacza w omawianym narzędziu wyraźnie zostaje wpisany w tworzony komunikat. Musi on nie tylko zainteresować lub poruszyć odbiorcę, ale także podtrzymać jego uwagę. Pragmalingwistyczne ujęcie tekstu, które zmierzać ma do interakcyjności, można osiągnąć (intertekstologicznie) przynajmniej w dwóch sposobach. Jest ich oczywiście więcej¹⁵. W niniejszym punkcie zostanie zwrócona uwaga na dwa podstawowe wymiary służące interakcyjności tekstu. Są one dość powszechnie znane. Warto jednak podkreślić ich znaczenie. Jest tak dlatego, że po pierwsze łatwo je osiągnąć (nie wymaga to pogłębionej wiedzy językoznawczej lub z zakresu komunikologii); po drugie obydwa sposoby związane są z analizowanym zjawiskiem intertekstowości. Pierwszym narzędziem, na jakie można tutaj zwrócić uwagę, jest osiągnięcie poziomu dialogiczności przekazu. Drugim dość powszechnym kryterium, jakim można się posłużyć, jest bazowanie na pewnym wspólnym zakresie wiedzy o świecie (wspólnym dla głoszącego i słuchacza). Dzięki temu kryterium stosowania tzw. presupozycji w przekazie pozwoli na interesujące wykorzystanie możliwości związanych z intertekstem.

3.1. Intertekst w służbie dialogiczności

Podjmując pierwszy temat tzw. dialogiczności, można zauważyć, że istnieją formy komunikatów, w których z natury niejako wykluczony jest dialog.

¹⁴ Por. M. KLEMENTOWICZ, *Homilia jako tekst integralny teologicznie*, s. 12-19.

¹⁵ Zob. M. KLEMENTOWICZ, *Funkcja fatyczna języka homilii i kazań*, „Roczniki Teologiczne” 63(2016), z. 12, s. 67-71.

Trudno wyobrazić sobie formę realnego dialogu w mowie prokuratorskiej, wystąpieniu wyborczym lidera partii. Trudno pomyśleć o strukturze dialogu w *exposé* nowego szefa rządu, w wykładzie uniwersyteckim. Zdaniem Janiny Labochoy kryterium to odnosi się w równej mierze do kaznodziejstwa. W opinii jednak zacytowanej badaczki wymienione formy (zachowując formę monologu) powinny zmierzać do dialogiczności przekazu bądź wręcz powinny stać się wirtualnym dialogiem. Jak to osiągnąć? Sprzyjają temu nawiązania do konkretnych wydarzeń oraz okoliczności, które dotyczą życia odbiorców. W tekście homilii jest wiele sposobów służących do budowania dialogiczności tekstu. W praktyce przepowiadania dialogiczności sprzyja przede wszystkim to, aby Ewangelia stanowiła wektor skierowany w kierunku realnych problemów słuchaczy. Można powiedzieć, że chodzi tutaj o budowanie przekazu na wzór klasycznej mowy, która uwzględniała konkretny *status* sprawy lub tzw. *questio* poruszanego zagadnienia¹⁶. Co to oznacza? Przekaz Objawienia jest odpowiedzią na dylemat, zagadnienie, które dotyczy odbiorców. Nie tylko więc antropologiczne ukierunkowanie tekstu, ale podjęcie na tyle ważnych zagadnień, które spowodują, że odbiorca będzie miał wrażenie, iż oto rozgrywa się / realizuje coś szczególnie ważnego dla niego samego¹⁷. Im bardziej konkretna sprawa będzie poruszana, tym większa szansa na dialogiczność tekstu. Tu paradoksalnie pojawia się kwestia inter-tekstu. Im więcej odniesień (spraw) znanych słuchaczom słowa (ważnych w kryterium wagi tematu dla zgromadzonego audytorium), tym homilia staje się bardziej intertekstowa. Wszelkie zagadnienia odbiorców, tzn. sprawy społeczne, zawodowe, dylematy moralne, to nic innego, jak codzienne teksty, które mogą zostać wyjaśnione kerygmatem Ewangelii.

3.2. Presupozycja jako narzędzie intertekstu

W celu nawiązania kontaktu między nadawcą i odbiorcą badacze procesu komunikacji wskazują na faktor, jakim jest wspólna wiedza interlokutorów o otaczającym świecie. W badaniach językoznawczych pojawia się określenie

¹⁶ Rozbudowane wyjaśnienie dotyczące greckiej nauki o *status* (lub dotyczącej łacińskiego *questio*) w posłudze słowa Bożego, w ramach osiągnięcia dialogiczności przekazu, zostało przedstawione w pierwszym rozdziale publikacji pt.: S. DYK, M. KLEMENTOWICZ, M. WYROSTKIEWICZ, *Słowo aktualne. Przepowiadanie a kwestie społeczne*, Wydawnictwo Naukowe Akademii im. Jakuba z Paradyża, Gorzów Wielkopolski. (Publikacja złożona do druku we wrześniu 2019 r.).

¹⁷ Por. R. HAJDUK, *Mea res agitur. Egzystencjalny aspekt przepowiadania homilijnego*, w: *Homilia integralna*, s. 53-56.

wspólnego kompleksu doświadczeniowego¹⁸. Chodzi tutaj o formułę językoznawczą lub narzędzie tekstologiczne związane z różnymi typami presupozycji. Formułując to inaczej, chodzi o zbiór informacji, które wypowiedź w pewnym kontekście zawiera jedynie implicytnie, ale nie wyraża ich eksplicytnie¹⁹. Wśród precyzowanych rodzajów presupozycji Aleksander Wilkoń wymienia presupozycję semantyczną, językową oraz presupozycję kontekstowo-pragmatyczną. W przypadku homilii można powiedzieć o konwergencji wymienionych rodzajów presupozycji. Homilista musi bowiem nie tylko orientować się w świecie swojego odbiorcy. Głoszący słowo powinien ponadto znać specyfikę „dyskursu homilijnego”. Wszystko to pozwala mu orientować się w uwarunkowaniach związanych z zjawiskiem presupozycji.

Rodzi się jednak pytanie, w jakim wymiarze intertekstowość wiąże się z presupozycją? Otóż znając warunki interlokutora (odbiorcy), homilista może eksploatować różnego rodzaju teksty implicytnie, nie nawiązując do nich dosłownie. W praktyce oznacza to odwołanie się do wspólnej bazy doświadczeniowej. Chodzi o taki typ wiedzy wykorzystywany w posłudze słowa, w którym orientują się obie strony konstruowanej wymiany informacji. Jeżeli kaznodzieja ma świadomość, jakim przykładem może się posłużyć, jaką zastosować analogię, do jakiej kategorii autorytetów sięgać, wtedy może konstruować wspólną kategorię odniesień, pomijając zgodnie z kryterium presupozycji, pewne informacje (przesłanki). Wybrane przykłady, analogie, zastosowane autorytety są niczym innym, jak sięganiem do określonych tekstów kultury. Głoszący ma szansę odwołać się do przykładu z zakresu literatury. Twórczość prozaika lub poety stanie się inter-tekstem, którym głoszący rozwinię przekazu kerygmatyczny. Podobnie rzecz ma się z dziełem filmowym czy nawiązaniem do autorytetu twórcy, filozofa czy wreszcie osoby publicznej. To wszystko zabiegi intertekstologiczne. Prototekstem (fundamentem, treścią wyjściową) jest Ewangelia, natomiast przywołany dorobek filmowy lub autorytet czy zastosowana analogia stają się komentarzem, częścią argumentacji, którą w tym przypadku określam terminem innego tekstu, jaki włączany jest do przekazu kaznodziejskiego. Ważne, by zastosowane odwołanie nie wybrzmiało explicity, a stało się jedynie tłem, które ubogaci przekaz Ewangelii. Co oznacza wspomniane tło w praktyce? Otóż powołując się na autorytet, homilista, znając możliwości percepcyjne odbiorców, nie musi wyjaśniać pełnego kontekstu (szerokiego zakresu) zastosowanego odwołania. Podobnie

¹⁸ Por. O. MÜLLEROVÁ, *Mluvený text a jeho syntaktická výstavba*, Academia, Praha 1994, s. 72.

¹⁹ Por. A. WILKOŃ, *Spójność i struktura tekstu*, s. 99.

w kwestii nawiązania w formie przykładu do dzieła literackiego lub filmowego. Chodzi jedynie o potwierdzenie kerygmaticznej tezy bez dokładnego opisu książki, opowiadania fabuły filmu czy precyzowania poglądu natury filozoficznej.

Kryterium posługiwania się narzędziem, jakim jest presupozycja, domaga się jednak respektowania normy, jaką jest znajomość odbiorcy lub odbiorców. Po co stosować omawiane tutaj narzędzie? Otóż presupozycja ubogaca przekaz kaznodziejski, czyni go atrakcyjnym, lekkim semantycznie. Dzięki niemu głoszący może uniknąć monotonii przekazu. Ponadto kaznodzieja jest w stanie ustrzec się częstego błędu homilistów, jakim jest literalne powielanie lub powtarzanie tego, co zawarte w *Lekcjonarzu*. Treść czytań jest bowiem (powinna być) aktualizowana, co sprawia, że do meritum przekazu należy powracać w czasie całego głoszenia, pomijając jednak powtarzanie fraz, urywków zdań lub całych passusów zawartych w Objawieniu. W tym celu kaznodzieja powinien utrzymać tzw. motyw średni. By to zrealizować, zbędne jest literalne powielanie tekstów czytań. Takie zachowanie świadczyłoby o słabości homilisty. Intertekstualność pozwala na semantyczną spójność, ale jednocześnie utrzymanie kreatywności w formułowaniu treści. Kaznodzieja, prawidłowo interpretując treść zawartą w czytaniach, rozwija ją w założony przez siebie sposób, poszukując innych tekstów. Dzięki nim merytorycznie omawia jakieś teologiczne zagadnienie, unikając jednocześnie przekazu pozbawionego kreatywności.

4. NARUSZENIA NORM INTERTEKSTOWOŚCI

Czym dla głoszenia słowa Bożego jest intertekstowość? Najprościej można zauważyć, że jest szansą, która oznacza nabudowanie znaczeń egzystencjalnych, didaskalijskich, parenetycznych oraz mistagogicznych na przesłanie zamieszczone w *Lekcjonarzu*. Po drugie zjawisko intertekstu może posiadać znaczenie w tworzeniu pragmatycznego wymiaru przepowiadania. Warto jednak wrócić do przywołanej na wstępie ustawy, która domaga się, aby powstanie nowego utworu było przejawem działalności twórczej o indywidualnym charakterze.

Przygotowanie tekstu homilii domaga się, aby przekaz ujęty został w sposób spójny. Posługiwanie się formami przygotowanych uprzednio innych (obcych) tekstów kaznodziejskich – publikowanych w różnych periodykach i pomocach duszpasterskich – nie tylko narusza spójność, ale wyklucza prawidłowe posługiwanie się kategorią intertekstu. Homilia przepisana lub zawiera-

jąca kluczowe części innego tekstu (stworzonego z myślą o innych adresatach) zawiera w sobie wewnętrzną, obcą formę, która narusza wymogi indywidualnie tworzonego słowa²⁰. Co zatem z innymi (obcymi) tekstami wykorzystywanymi w pracach homilistów? Jest to zjawisko łamiące zasady poprawnego tworzenia wypowiedzi. Posługiwanie się bowiem obcymi treściami w procesie tworzenia nowej homilii nie jest włączaniem do wypowiedzi intertekstowości, a jedynie naruszeniem wymogu indywidualnie formułowanego przekazu.

Obok powyższego, zjawiskiem niedopuszczalnym wydaje się nadmierne cytowanie, powielanie tekstów Objawienia. Nawet umiejętne streszczanie przesłania zamieszczonego w *Lekcjonarzu* zaburza to, co określa się terminem „homilijnej aktualizacji”²¹. Chodzi tutaj o wpisanie (adresowanie) orędzia (przesłania tekstu) do konkretnego słuchacza z uwzględnieniem wymogów otoczenia, w jakim żyje. W ujęciu pragmalingwistycznym takie działanie wydaje się nieodzowne, aby tekst pozostawał zrozumiały, a przez to możliwy do przyjęcia.

Zaburzenie norm inter-tekstu może ponadto wiązać się z nieumiejętnym posługiwaniem się źródłami pomocniczymi w posłudze słowa. Wykorzystywanie treści zaczerpniętych z filozofii, literatury, nauk społecznych, stosowanie przykładów, posługiwanie się opowiadaniem nie może sprowadzać się do cytowania całych passusów różnych wypowiedzi. Homilista powinien raczej tworzyć z przytoczonych form tło dla przygotowywanego przekazu. Praca kaznodziei nie może zatem być pouczeniem o koncepcjach z zakresu filozofii lub psychologii. Niedopuszczalne jest także przybliżanie potężnych fragmentów fabuły dzieł literackich. Ich obecność w posłudze słowa jest pożądana o tyle, o ile urozmaicają one przekaz kerygmatu. Na bazie tzw. funkcji kerygmatycznej tekstu przepowiadania mogą zatem powstać odniesienia inter-tekstowe, które pomogą odbiorcy zrozumieć przesłanie Ewangelii²².

*

Liczne publikacje, w których homiliści prezentują swoje osiągnięcia w posłudze słowa, prowokują, by po raz kolejny spojrzeć na homilię jako rodzaj tekstu. W opracowaniu zostały wskazane odniesienia do tej cechy wypowiedzi, jaką jest inter-tekst. Wymieniona forma wydaje się istotna, ponieważ

²⁰ Por. M. KLEMENTOWICZ, *Homilia jako tekst integralny teologicznie*, s. 14.

²¹ Por. R. MALEWICZ, „*Nie zamykać w śmierci głoszonego Chrystusa*”. *Treści kerygmatyczne przepowiadania homilijnego*, w: *Homilia integralna*, s. 39-42.

²² Por. M. KLEMENTOWICZ, *Homilia jako tekst integralny teologicznie*, s. 15-16.

może warunkować pragmatyczny zakres przepowiadania (kierowanie tekstu z myślą o konkretnym adresacie). Omówione w niniejszym artykule narzędzie rozwija refleksję nad formalną stroną posługi słowa Bożego. W zamiarze niniejszego opracowania ma to po raz kolejny zwrócić uwagę homiletów i homilistów na respektowanie wytycznych lingwistyki tekstu. Dzięki tym sugestiom formy głoszonego słowa mają osiągać poziom wyraźnej delimitacji, semantycznej spójności oraz doprecyzowywania używanych w przepowiadaniu twierdzeń. Co z tego wynika? Otóż ma to na celu rugowanie z przestrzeni liturgii szeregu karykaturalnych form, które obok naruszenia powyższych kryteriów są zaburzeniem norm, poprzez które tekst przepowiadania ma stanowić przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze.

BIBLIOGRAFIA

- DOBRYŃSKA T., Tekst. Próba syntezy, „Pamiętnik Literacki. Czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej” 82(1991), nr 2, s. 142-183.
- DUSZAK A., Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998.
- DYK S., Co głosić, aby wierzyli? Studium homiletyczne lekcjonarza mszalnego, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013.
- DYK S., KLEMENTOWICZ M., WYROSTKIEWICZ M., Słowo aktualne. Przepowiadanie a kwestie społeczne, Wydawnictwo Naukowe Akademii im. Jakuba z Paradyża, Gorzów Wielkopolski. (Publikacja złożona do druku we wrześniu 2019 r.).
- Dz.U. 1994 Nr 24 poz. 83. Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. O prawie autorskim i prawach pokrewnych, w: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19940240083/U/D19940083Lj.pdf> [dostęp: 20.06.2019].
- CHRZANOWSKI D., Zrozumieć kerygmat. Treści didaskaliczne przepowiadania homilijnego, w: Homilia integralna. Studium treści przepowiadania homilijnego, red. M. Dąbrówka, M. Klementowicz, Wydawnictwo Biblos, Tarnów 2017, s. 89-104.
- GŁOWIŃSKI M., O intertekstualności, „Pamiętnik Literacki” 1986, z. 4, s. 75-100.
- HAJDUK R., *Mea res agitur*. Egzystencjalny aspekt przepowiadania homilijnego, w: Homilia integralna. Studium treści przepowiadania homilijnego, red. M. Dąbrówka, M. Klementowicz, Wydawnictwo Biblos, Tarnów 2017, s. 53-56.
- Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 1994.
- KLEMENTOWICZ M., Funkcja fatyczna języka homilii i kazań, „Roczniki Teologiczne” 63(2016), z. 12, s. 61-73.
- KLEMENTOWICZ M., Homilia jako tekst integralny teologicznie, w: Homilia integralna. Studium treści przepowiadania homilijnego, red. M. Dąbrówka, M. Klementowicz, Wydawnictwo Biblos, Tarnów 2017, s. 9-19.
- KRISTEVA J., *Séméiotikè*. Studia z zakresu semanalizy, z franc. przeł. T. Stróżyński, Fundacja Terytoria Książki. Słowo/Obraz Terytoria, Gdańsk 2017.

- MALEWICZ R., „Nie zamykać w śmierci głoszonego Chrystusa”. Treści kerygmatyczne przepowiadania homilijnego, w: Homilia integralna. Studium treści przepowiadania homilijnego, red. M. Dąbrówka, M. Klementowicz, Wydawnictwo Biblos, Tarnów 2017, s. 39-42.
- MÜLLEROVÁ O., Mluvený text a jeho syntaktická výstavba, Academia, Praha 1994.
- OLIYNYK A., Συγκρατα΄βασις τὸ φαινόμενον. Interpretacja reguł kaznodziejskich św. Jana Chryzostoma w pismach Anthony’ego Coniarisa jako przykład współczesnej homiletyki prawosławnej, Wydawnictwo Homo Dei, Kraków 2013.
- WILKOŃ A., Spójność i struktura tekstu. Wstęp do lingwistyki tekstu, Wydawnictwo Universitas, Kraków 2002.

INTERTEKSTOWOŚĆ W HOMILII

S t r e s z c z e n i e

Wśród zjawisk decydujących o istnieniu (bądź nie) tekstu wymienia się intertekstowość. W ramach tej cechy tekst zostaje umiejscowiony pomiędzy innymi tekstami. W nawiązaniu do wymienionego zjawiska niniejszy artykuł podejmuje zagadnienie jego obecności w liturgicznym głoszeniu słowa Bożego. Intertekstowość w homilii została przedstawiona przede wszystkim w ramach wykluczenia tzw. tekstu otwartego w procesie aktualizacji treści Objawienia. Stosowanie intertekstowości zostało ponadto zaprezentowane jako narzędzie interakcyjności. W praktyce oznacza to, że inter-tekst związany jest z wymiarem pragmatycznym formułowanej wypowiedzi, co może wpływać na lepsze jej zrozumienie.

Słowa kluczowe: homilia; intertekstowość; interakcyjność; wymiar pragmatyczny przepowiadania.